

IWONA KOPACZ

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach

POZIOM ŻYCIA A PROCESY DEPOPULACJI NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJ. ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Abstract: Standard of Living and Processes of Depopulation on the Rural Areas of the Świętokrzyskie Voivodeship. The aim of this work is the analysis of the spatial diversification of standard of living of population as well as to indicate the location of depopulation process on the rural areas in the Świętokrzyskie Voivodeship. Moreover, author tries to determine the relationships between standard of living and depopulation process. The research included all of the rural communes and the part of the urban – rural communes in the Świętokrzyskie Voivodeship. The standard of living was indicated by Perkal's synthetic rate however to present changes with reference to depopulation processes was used rate of dynamics. The analysis presents that actual standard of living on the rural areas of Świętokrzyskie Voivodeship is a result of a lot of factors and it shows a large spatial diversification. In general, the communes bordered by the important towns and located by the major communication routes are characterized by the high standard of living and high rate of dynamics of population.

Wstęp

Procesy transformacji ustrojowej zapoczątkowały nowe zjawiska w sferze gospodarczej, społecznej oraz kulturowej na polskiej wsi. Przywrócenie reguł rynkowych, zmiana systemu własności oraz usunięcie bariery izolacjonizmu, otwierającej kraj na oddziaływanie czynników zewnętrznych, spowodowały dynamizację procesu przekształceń, obejmujących wszystkie dziedziny życia społeczno-ekonomicznego (Parysek 2004).

W efekcie, funkcjonowanie w nowych warunkach przyczyniło się do wzrostu nierówności społecznych i różnic w poziomie życia ludności (Rydz, Szymańska 2001). Doprowadziło to do powstania obszarów cechujących się nawarstwianiem negatywnych zjawisk towarzyszących wzrostowi gospodarczemu (rosnące bezrobocie, niski poziom wykształcenia, niedorozwinięta infrastruktura, patologie, ubytek ludności, starzenie się społeczeństwa) ze względu na odmienne sposoby dostosowywania się

jednostek przestrzennych do nowej rzeczywistości (Kłosowski 1996). Szczególnie dotyczy to obszarów wiejskich, gdzie zaobserwowano odpływ ludności młodej i dobrze wykształconej do miast oraz na tereny podmiejskie (Kamińska 2008).

W świetle powyższych uwag, celem opracowania jest analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego, a także wyodrębnienie wiejskich obszarów depopulacji w woj. świętokrzyskim. Ponadto, podjęto próbę określenia zależności między poziomem życia ludności wiejskiej a depopulacją.

Badaniem objęto wszystkie gminy wiejskie oraz obszary wiejskie gmin miejsko-wiejskich woj. świętokrzyskiego.

1. Metody badawcze i mierniki zastosowane w pracy

W pracy poziom życia wyrażono syntetycznym wskaźnikiem skonstruowanym metodą sum standaryzowanych, tzw. wskaźnikiem Perkała, wykorzystując 20 cech cząstkowych (tab. 1). Metoda ta w polskich badaniach geograficzno-ekonomicznych ma wieloletnią tradycję, wykorzystywali ją m.in.: Chojnicki, Czyż (1991) oraz Zeliaś (2000).

Przy doborze mierników, określających poziom życia ludności wiejskiej woj. świętokrzyskiego, kierowano się następującymi przesłankami:

- wybrane mierniki powinny możliwie wszechstronnie charakteryzować poziom życia ludności badanych jednostek;
- mierniki te powinny odznaczać się relatywnie dużym zróżnicowaniem przestrzennym;
- wybrane mierniki powinny opierać się na ogólnie dostępnych informacjach statystycznych.

Wstępnie wybrano 26 mierników, jednak wyliczenie współczynników korelacji pozwoliło na zredukowanie tej liczby do 20. Podzielono je na mierniki demograficzno-społeczne, mierniki warunków mieszkaniowych oraz ekonomiczne.

Standaryzowane wartości mierników cząstkowych, mających charakter destymulant (mierniki 1, 3, 6, 7, 8 i 14) pomnożono przez (-1) w celu uzyskania dla każdej jednostki przestrzennej 20 jednakowo ukierunkowanych wartości standaryzowanych. Podstawową zaletą tej metody jest mała utrata informacji podczas agregacji danych oraz łatwość i prostota obliczeń. Mierniki cząstkowe dobrano tak, aby miały odpowiednią zmienność przestrzenną i adekwatną wartość informacyjną o zakresie zaspokojenia potrzeb przez mieszkańców. Przy ich doborze wykorzystano dane *Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań* za 2002 r. oraz dane liczbowe dostępne w Banku Danych Regionalnych GUS dla modułu gminnego za 2008 i 2009 r. Ponadto, dane dotyczące przestępczości zaczerpnięto z badań Kamińskiej (2010a), które uzyskano w Wojewódzkiej Komendzie Policji w Kielcach. Autorka uważa, że istniejące materiały statystyczne pozwalają określić poziom życia ludności, a przynajmniej uzyskać

Tabela 1

Mierniki poziomu życia zastosowane w pracy

Mierniki	Wyszczególnienie	
Mierniki demograficzno-społeczne	1	Zgony ogółem na 1000 mieszkańców w 2009 r.
	2	Odsetek ludności z wykształceniem średnim i wyższym w ogólnej liczbie ludności powyżej 13 lat w 2002 r.
	3	Udział rodzin wielodzietnych (3 i więcej dzieci) w ogólnej liczbie rodzin w 2002 r.
	4	Organizacje pozarządowe na 1000 mieszkańców w 2009 r.
	5	Odsetek przestępstw wykrytych w % w 2008 r.
	6	Liczba osób na 1 aptekę w 2009 r.
	7	Liczba osób na 1 placówkę biblioteczną w 2009 r.
	8	Uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do Internetu przeznaczony do użytku uczniów (szkoły podstawowe + gimnazja) w 2009 r.
Mierniki warunków mieszkaniowych	9	Powierzchnia użytkowa mieszkań/ 1 osobę w m ² w 2008 r.
	10	Mieszkania wyposażone w łazienki w % ogółu mieszkań w 2008 r.
	11	Korzystający z instalacji wodociągowej w % ogółu ludności w 2009 r.
	12	Sieć rozdzielcza wodociągowa na 100 km ² w 2009 r.
	13	Ludność korzystająca z oczyszczalni w % ogółu ludności w 2009 r.
Mierniki ekonomiczne	14	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w % w 2009 r.
	15	Dynamika liczby prywatnych podmiotów gospodarki narodowej ujętych w systemie REGON w latach 1999-2009.
	16	Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na 1 mieszkańca w 2009 r.
	17	Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na gospodarkę mieszkaniową na 1 mieszkańca w 2009 r.
	18	Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na ochronę zdrowia na 1 mieszkańca w 2009 r.
	19	Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na pomoc społeczną i pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej na 1 mieszkańca w 2009 r.
	20	Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego na bezpieczeństwo publiczne i ochronę przeciwpożarową na 1 mieszkańca w 2009 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl (tab. 1-5).

obraz zróżnicowania stopnia zaspokojenia niektórych potrzeb ogólnospołecznych na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego.

Do przedstawienia zmian w odniesieniu do procesów depopulacji wykorzystano najczęściej stosowany wskaźnik dynamiki, obrazujący tempo wzrostu lub spadku liczby ludności w latach 1999-2009 na obszarze woj. świętokrzyskiego.

2. Poziom życia, depopulacja – problemy definicji

Problematyką badań poziomu życia ludności interesowano się od dawna, lecz pierwsze próby analiz dotyczyły głównie ubóstwa. W początkowej fazie transformacji ustrojowej, zaczęto zwracać szczególną uwagę na wielkość osiągniętych realnych dochodów, które coraz bardziej różnicowały poziom materialnych warunków bytu, co stało się powodem niezadowolenia jednostek i całych grup społecznych. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat rosło zainteresowanie takimi pojęciami, jak: *warunki życia*, *poziom życia*, *jakość życia*. Ze względu na to, że pojęcia te nie mają encyklopedycznych określeń, a w literaturze brakuje jednolitej terminologii – są one często używane zamiennie. Jednak pojęcie *warunków życia* jest pojęciem szerszym, oznaczającym ogólny stan zaspokojenia wszelkich potrzeb życia i działalności człowieka, na które składa się poziom oraz jakość życia. *Jakość życia* to stopień zadowolenia człowieka z warunków życia, ze stanu w jakim żyje. To stan świadomości człowieka, który jest trudno mierzalny, ponieważ opiera się na zindywidualizowanym systemie ocen. Natomiast *poziom życia* to stopień zaspokojenia potrzeb materialnych i duchowych człowieka, to standard w określonym miejscu i czasie, który można określić parametrami mierzalnymi (Liszewski 1995). Nieco odmienne ujęcie prezentują Chojnicki i Czyż (1991), którzy *poziom życia* zdefiniowali jako „osiągnięcie rzeczywistego stanu zaspokojenia potrzeb człowieka”. Integralne elementy poziomu życia to zaspokojenie w określonym stopniu nie tylko potrzeb egzystencjalnych (wyżywienie, odzież, mieszkanie, potrzeby zdrowotne, ekologiczne itp.), lecz także zaspokajanie potrzeb dotyczących rozwoju osobowości człowieka (kształcenie, wychowanie, opieka) oraz potrzeb społecznych (recepja kultury, akceptacja). Podobne spojrzenie na kategorię *poziomu życia* przedstawił Wiszniewski (1983), który określił go jako „całokształt politycznych, społecznych i ekonomicznych dokonań ludzkości, którego wyrazem jest stopień rozwoju politycznego, kulturalnego, socjalnego i gospodarczego danego społeczeństwa”.

W literaturze przedmiotu można wyodrębnić dwa podstawowe ujęcia poziomu życia:

- 1) ujęcie pragmatyczne, gdzie poziom życia jest definiowany jako stan wyposażenia ludności w różnego rodzaju dobra i usługi – stosowane powszechnie w życiu codziennym;
- 2) ujęcie istoty poziomu życia w kontekście potrzeb (które zastosowano w prezentowanej pracy), gdzie poziom życia jest definiowany jako stopień zaspokojenia potrzeb

materialnych, kulturalnych i duchowych społeczeństwa przez strumień dóbr i usług odpłatnych; takie podejście prezentowali w swych pracach m.in. Bywalec (1985), Luszniwicz (1983), Szymła (2004) oraz wspomniany wcześniej Liszewski (1995). Ostatni z wymienionych badaczy wyróżnił mierniki różnicujące poziom życia:

- warunki zamieszkania (suma standardu mieszkania, budynku mieszkalnego i otoczenia);
- warunki pracy (miejsce, struktura, dostępność, wysokość wynagrodzenia, warunki socjalne);
- warunki bytowe (dostępność do usług);
- rozwój infrastruktury społecznej i dostępność do niej mieszkańców;
- warunki wypoczynku i rekreacji codziennej i weekendowej (zagospodarowanie i dostępność).

Z kolei Chojnicki i Czyż (1991) uważają, że miernikami poziomu życia powinny być przede wszystkim te, dotyczące stopnia zaspokojenia potrzeb egzystencjalnych. Wymieniają tutaj:

- dostępność szeroko pojętych usług;
- warunki mieszkaniowe;
- opiekę zdrowotną;
- poziom kształcenia oraz jego dostępność;
- poziom oraz dostępność do kultury oraz
- zamożność badanych społeczności (nadwyżka dochodu).

Można przytaczać wiele innych zestawów mierników opisujących poziom życia, gdyż praktycznie każdy badacz dobiera je według własnego uznania. Jednak najistotniejszą sprawą w badaniach poziomu życia wydaje się być „*odróżnienie warunków bytu, a więc czynników determinujących stopień zaspokojenia potrzeb od mierników poziomu życia, tj. różnego rodzaju wskaźników charakteryzujących bardziej lub mniej pośrednio stopień zaspokojenia potrzeb*” (Szymła 2004).

Jak już wcześniej wspomniano, problematyka badań poziomu życia ludności jest jednym z ważniejszych tematów badawczych, zwłaszcza w dobie masowego zainteresowania tematyką ekologiczną oraz przejściem do etapu refleksji nad korzyściami i zagrożeniami, jakie postęp cywilizacyjny niesie dla człowieka (Zeliaś 2000, 2004). Dlatego też nie dziwi to, że problematyką tą zajmują się różne nauki, wśród nich ekonomia (Jewtuchowicz 1981; Zienkowski 1974), socjologia (Ciechocińska 1978; Muszyńska 1978; Wiench 1978) i geografia (Chojnicki, Czyż 1991; Liszewski 1995; Muzioł 1983; Rakowski 2003; Rydz, Szymańska 2001), której szczególnie rola polega na ujęciu przestrzennego i nierzadko czasowego aspektu poziomu życia ludności.

Dokonując przeglądu literatury w odniesieniu do depopulacji, również można wyodrębnić dwa podstawowe podejścia (Pięcek 2006). W pierwszym, stosowanym w prezentowanej pracy, *depopulacja* traktowana jest jako znaczny i długotrwały spadek zaludnienia, natomiast w drugim *depopulacja* to taki ubytek ludności, któremu towarzyszą niekorzystne zmiany w strukturze demograficznej i społecznej ludności.

Zazwyczaj zmiany te związane są z selektywnością procesów migracyjnych, które na obszarach depopulacyjnych prowadzą do nadmiernego zmniejszania się liczby młodych kobiet i w konsekwencji do starzenia się społeczeństwa. Ponadto, jak podaje Eberhardt (1989) w przyszłości obszary depopulacji, stoją przed groźbą katastrofy demograficznej, ponieważ „jeżeli skala tego zjawiska przekroczy pewne granice, to na wsi pozostanie społeczność relatywnie gorzej wykształcona, pasywna społecznie, gospodarczo, a także życiowo i często zdegenerowana kulturowo, a wraz z depopulacją postępować będzie degradacja sieci osadniczej” (Michalski 1989).

Nic więc dziwnego, że badania procesów depopulacji mają w Polsce długoletnią tradycję. Wśród wielu znanych polskich demografów należy wymienić Romaniuka (1978) i Rosseta (1975) – zwolenników koncepcji optimum zaludnienia. Ponadto, badaniami procesów demograficznych na obszarach wiejskich zajmowali się: Dziewoński, Kosiński (1967); Stasiak (1983); Żurek (1985) i wielu innych. Wśród nowszych opracowań należy zwrócić uwagę na takich autorów, jak: Bański (2004); Frenkel (1997); Łodyga (2005); Rosner (1991), zajmujących się procesami ludnościowymi na wsi.

3. Poziom życia na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego

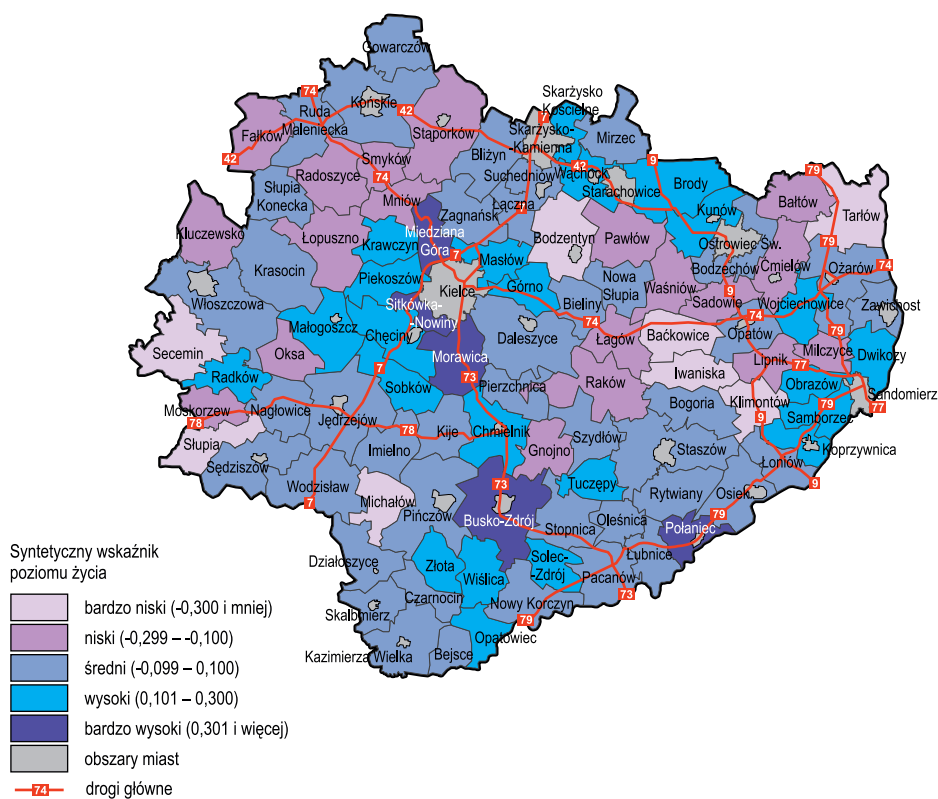
Obserwując wartości syntetycznego wskaźnika poziomu życia (tab. 2), można stwierdzić, że w woj. świętokrzyskim występuje znaczne zróżnicowanie przestrzenne poziomu życia ludności (ryc. 1).

W 2009 r. syntetyczny wskaźnik poziomu życia ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego, wahał się od -0,555 (gmina Tarłów) do 0,969 (gmina Sitkówka-Nowiny), przy średniej wartości 0,025. Przyjmując za kryterium wartości powyższego wskaźnika, na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego wyróżniono 5 typów gmin (tab. 2; ryc. 1):

Tabela 2

Syntetyczny wskaźnik poziomu życia
na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego

Poziom życia	Liczba gmin	Liczba ludności	% gmin	% ludności
Bardzo niski	8	49 979	8,2	7,2
Niski	19	121 991	19,6	17,5
Średni	41	301 636	42,3	43,3
Wysoki	22	164 118	22,7	23,6
Bardzo wysoki	7	58 670	7,2	8,4
Razem	97	696 394	100,0	100,0

Ryc. 1. Przestrzenne zróżnicowanie syntetycznego wskaźnika poziomu życia na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.stat.gov.pl (ryc. 1-3).

- Gminy o bardzo niskim poziomie życia, gdzie wskaźnik syntetyczny przyjął wartości poniżej -0,300; w grupie tej znalazło się 8 gmin, które zamieszkuje 7,2% ludności wiejskiej województwa. Gminy te, o charakterze typowo rolniczym, wykazywały najniższe wartości we wszystkich badanych dziedzinach określających poziom życia. Odznaczały się przede wszystkim wysokim odsetkiem osób bezrobotnych, wysokim odsetkiem rodzin wielodzietnych oraz niskim stopniem wykształcenia.
- Gminy o niskim poziomie życia, w których wskaźnik syntetyczny przyjął wartości w przedziale od -0,299 do -0,100. Grupę tę stanowiło 19 jednostek, które skupiały 17,5% ludności wiejskiej województwa. Były to głównie gminy położone peryferyjnie w stosunku do dużych ośrodków miejskich, gdzie dostęp do usług wyższego rzędu jest znacznie ograniczony.
- Gminy o średnim poziomie życia, gdzie wskaźnik syntetyczny wahał się od -0,099 do 0,100. Była to grupa najliczniejsza, do której weszło 41 gmin, skupiających 43,3% ludności wiejskiej województwa. Jednostki te położone były między

- gminami o wysokim i niskim poziomie życia, a sporą ich grupę stanowiły części wiejskie gmin miejsko-wiejskich.
- Gminy o wysokim poziomie życia, w których wskaźnik syntetyczny mieścił się w granicach od 0,101 do 0,300. Grupę tę tworzyły 22 gminy, skupiające 23,6% ludności wiejskiej województwa. Ich charakterystyczne położenie wokół gmin o bardzo wysokim poziomie życia pozwala przypuszczać, że w najbliższej przyszłości znajdą się one właśnie w tej grupie gmin.
  - Gminy o bardzo wysokim poziomie życia, gdzie wskaźnik syntetyczny przyjął wartości powyżej 0,301. Do grupy tej zaliczono jedynie 7 gmin, które skupiały 8,4% ludności wiejskiej województwa. Były to głównie gminy strefy podmiejskiej Kielc, jak również położone w sąsiedztwie pozostałych dużych miast woj. świętokrzyskiego, tj. Ostrowca Świętokrzyskiego, Starachowic, Skarżyska Kamiennej i Sandomierza, czyli na obszarach o dobrze wykształconych funkcjach usługowych i mieszkaniowych. Ponadto, do grupy tej weszły gminy położone wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych. Obszary te charakteryzowały się także dużym odsetkiem osób z wykształceniem wyższym, niskim odsetkiem osób bezrobotnych oraz dobrym wyposażeniem mieszkań w infrastrukturę komunalną.

4. Zmiany liczby ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 1999-2009

W latach 1999-2009 liczba ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego obniżyła się z 706 120 do 696 394 osób, tj. o 1,4% (tab. 3). W porównaniu z miastami i ogółem województwa, tempo spadku liczby ludności było niższe. W miastach bowiem liczba ludności obniżyła się o 3,8%, natomiast w województwie o 2,5%. Była to odmienna tendencja aniżeli w Polsce, gdzie w analizowanym okresie zanotowano wzrost zaludnienia obszarów wiejskich o 2,1%.

Wskaźnik dynamiki liczby ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 1999-2009 wahał się od 90,9% w gminie Opatowiec do 117,7% w gminie Mora-

Tabela 3

Zmiany liczby ludności w woj. świętokrzyskim w latach 1999-2009

Obszar	1999	2009	Wskaźnik dynamiki
Wieś	706 120	696 394	98,6
Miasto	596 398	573 726	96,2
Woj. świętokrzyskie	1 302 518	1 270 120	97,5
Polska (obszary wiejskie)	14 585 629	14 889 142	102,1

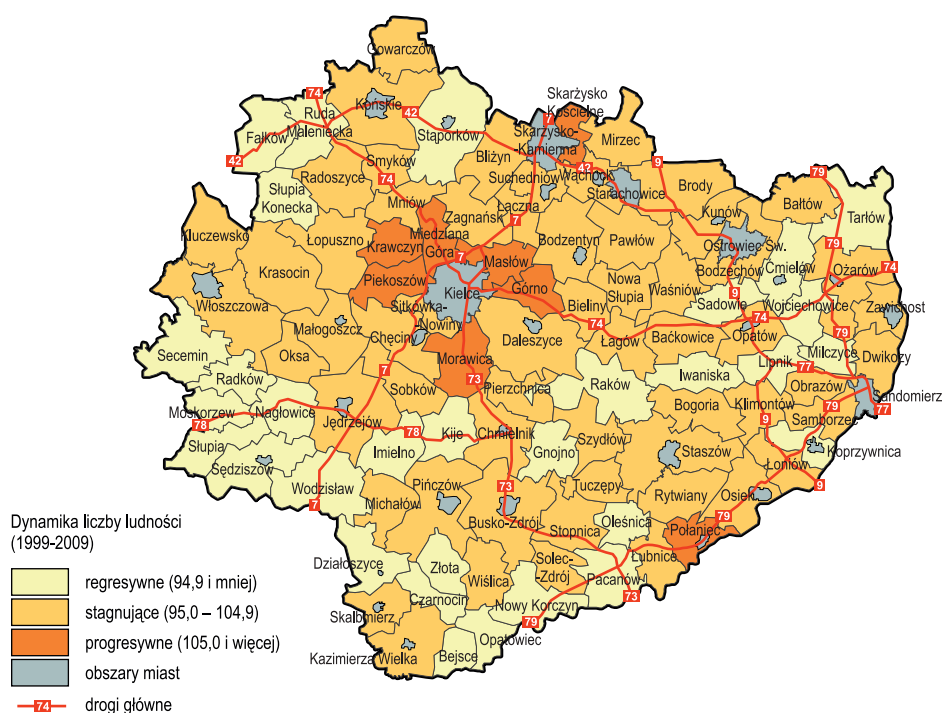
Tabela 4

Zmiany wskaźnika dynamiki liczby ludności na obszarach wiejskich
woj. świętokrzyskiego w latach 1999-2009

Typ gminy	Liczba gmin	Liczba ludności	% gmin	% ludności
Regresywne	31	155 175	32,0	22,3
Stagnujące	58	458 042	59,8	65,8
Progresywne	8	83 177	8,2	11,9
Razem	97	696 394	100,0	100,0

wica, przy średniej wartości 98,6% (tab. 4). Przyjmując za kryterium powyższy wskaźnik na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego wyróżniono trzy typy gmin (ryc. 2):

- Regresywne – wiejskie obszary depopulacji w woj. świętokrzyskim, odznaczające się ubytkiem liczby ludności (wskaźnik dynamiki wynosił poniżej 94,9%). W grupie tej znalazło się 31 gmin, które zamieszkuje 22,3% ludności wiejskiej

Ryc. 2. Zmiany liczby ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 1999-2009

województwa. Gminy te zlokalizowane są głównie na obszarach peryferyjnych województwa, z dala od dużych ośrodków miejskich i mają charakter głównie rolniczy. Odznaczają się niskim przyrostem naturalnym, związanym z odpływem ludzi młodych (zwłaszcza kobiet), dobrze wykształconych i przedsiębiorczych do miast (Drecka, Kopacz 2010), co w efekcie prowadzi do starzenia się społeczeństwa na tych obszarach.

- Stagnujące (wskaźnik dynamiki wahał się w granicach 95-104,9%). Jest to najliczniejsza grupa skupiająca 58 gmin, które zamieszkuje 65,8% ludności wiejskiej województwa. Sporą liczbę stanowią części wiejskie gmin miejsko-wiejskich, położone pomiędzy terenami charakteryzującymi się odpływem i napływem ludności.
- Progresywne, cechujące się wzrostem liczby ludności (wskaźnik dynamiki wyniósł powyżej 105%). W grupie tej znalazło się 8 gmin, skupiających 11,9% ludności wiejskiej województwa. Są to gminy strefy podmiejskiej Kielc oraz Połaniec i Skarżysko Kościelne. Charakteryzują się dobrze wykształconymi funkcjami przemysłowymi, usługowymi, mieszkalnymi (osiedla sypialnie). Ponadto, odznaczają się dużym odsetkiem ludności w wieku produkcyjnym, mieszka w nich ludność dobrze wykształcona i przedsiębiorcza.

Ogólnie można stwierdzić, że o zmianach liczby ludności wiejskiej na obszarze woj. świętokrzyskiego zdecydowały w głównej mierze procesy urbanizacji i industrializacji. Jak podaje Kamińska (2010b): „*różnicowanie się struktury pozarolniczych źródeł zatrudnienia (urbanizacja ekonomiczna) na obszarach wiejskich powoduje wzrost ich atrakcyjności zarówno osiedleńczej jak i lokalizacyjnej*”.

5. Zależność między poziomem życia a depopulacją na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego

Przeprowadzona analiza wykazała, że istnieje korelacja między poziomem życia i wskaźnikiem dynamiki liczby ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego, choć nie jest ona silna. Współczynnik korelacji wyniósł 0,395. Ogólnie ujmując, wysokim poziomem życia i wskaźnikiem dynamiki liczby ludności charakteryzowały się gminy położone w sąsiedztwie dużych miast (środkowa i północna część województwa) oraz wzdłuż szlaków komunikacyjnych, gdzie dostępność do ośrodków kształcenia oraz zakładów pracy jest najwyższa (Kamińska 2010b).

Z kolei obszary charakteryzujące się niskim poziomem życia i ubytkiem liczby ludności to głównie tereny peryferyjne woj. świętokrzyskiego.

Ze względu na wysokość poziomu życia i wskaźnika dynamiki liczby ludności w woj. świętokrzyskim wyróżniono 4 typy gmin (tab. 5; ryc. 3):

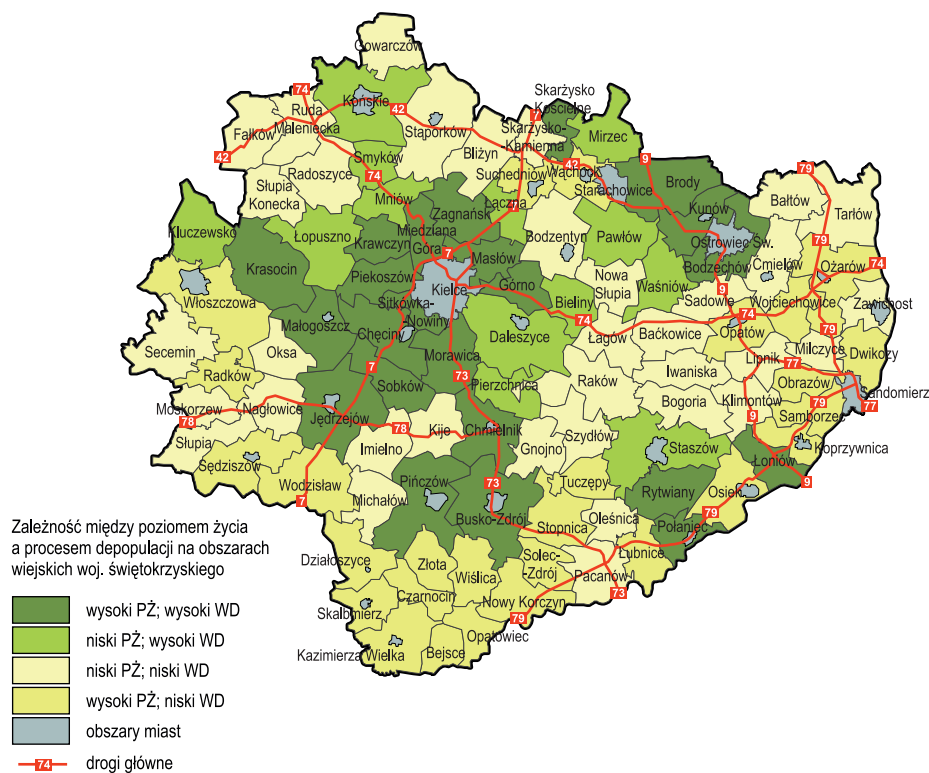
- O wysokim poziomie życia i wysokim wskaźniku dynamiki liczby ludności (gdzie uwzględniono obydwie wartości powyżej średniej dla województwa). W grupie tej znalazły się 23 gminy, skupiające 33,3% ludności wiejskiej województwa. Są to

Tabela 5

Typologia gmin ze względu na wysokość poziomu życia
i wskaźnika dynamiki liczby ludności w woj. świętokrzyskim

Typ gminy	Liczba gmin	Liczba ludności	% gmin	% ludności
wysoki PŻ/wysoki WD	23	231 957	23,7	33,3
niski PŻ/wysoki WD	13	117 043	13,4	16,8
niski PŻ/niski WD	34	193 925	35,1	27,9
wysoki PŻ/niski WD	27	153 469	27,8	22,0
Razem	23	696 394	100,0	100,0

gminy środkowej części województwa, gminy strefy podmiejskiej dużych miast (Kielc, Ostrowca Świętokrzyskiego i Starachowic), gminy miejsko-wiejskie (Busko-Zdrój, Pińczów, Chmielnik, Jędrzejów, Małogoszcz) oraz Połaniec (specyficzna gmina ze względu na swój przemysłowy charakter), Rytwiany i Łonów.

Ryc. 3. Zależność między poziomem życia a procesami depopulacji na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego

- O niskim poziomie życia i niskim wskaźniku dynamiki liczby ludności (obydwie wartości poniżej średniej dla województwa), najliczniejsza grupa, którą stanowiły 34 gminy, skupiające 27,9% ludności wiejskiej. Są to gminy o dużym odsetku osób bezrobotnych, małej liczbie ludności, położone peryferyjnie zarówno w stosunku do dużych ośrodków miejskich, jak i w stosunku do dróg głównych.
- O niskim poziomie życia i wysokim wskaźniku dynamiki liczby ludności; grupę tę tworzyło 13 gmin skupiających 16,8% ludności. Otaczają one gminy z poprzedniej grupy, jednostki te pretendują do gmin rozwijających się.
- O wysokim poziomie życia i niskim wskaźniku dynamiki liczby ludności; w skład tej grupy weszło 27 gmin, skupiających 22% ludności. Są to gminy głównie o charakterze rolniczym, w których kładzie się nacisk na aktywizację ludności wiejskiej.

Wnioski

Przeprowadzona analiza dowodzi, że obecny poziom życia na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego jest wynikiem oddziaływania wielu czynników i wykazuje duże przestrzenne zróżnicowanie. Najwyższe wartości syntetycznego wskaźnika poziomu życia odnotowano w strefie oddziaływania dużych miast, na terenach o dobrze wykształconych funkcjach przemysłowych, usługowych i mieszkaniowych. Najgorsze na obszarach peryferyjnych, skąd odpływa ludność dobrze wykształcona i przedsiębiorcza.

Wyodrębnione wiejskie obszary depopulacji w woj. świętokrzyskim to gminy głównie o charakterze rolniczym, dużym odsetku bezrobotnych, gdzie istnieją poważne bariery infrastruktury technicznej, co z pewnością nie sprzyja zwiększaniu się na tych terenach liczby podmiotów gospodarczych (Kamińska 2010b). Ponadto, przyczyny wyludniania się tych obszarów miały charakter społeczny i były związane z odpływem przede wszystkim ludności młodej i dobrze wykształconej, gdzie dominowały głównie kobiety, niskim przyrostem naturalnym, co w konsekwencji prowadzi do starzenia się ludności.

Badania wykazały również, że brak jest silnej korelacji między poziomem życia i wskaźnikiem dynamiki liczby ludności. Współczynnik korelacji wyniósł 0,395. Zależność między poziomem życia a procesami depopulacji potwierdziła się w 57 gminach. Natomiast w świetle przyjętych mierników, w pozostałych 40 gminach takiej zależności nie stwierdzono. Należy sobie zdawać sprawę z tego, że poziom życia, jak również procesy depopulacji są wypadkową wielu różnorodnych czynników, które wykraczają poza mierniki przyjęte w prezentowanej pracy. Dlatego w gminach tych, potrzebne są dalsze, szczegółowe badania, które pozwolą wyjaśnić brak zależności między poziomem życia a procesami depopulacji.

Ogólnie ujmując, wysokim poziomem życia i wskaźnikiem dynamiki liczby ludności charakteryzowały się gminy położone w sąsiedztwie dużych miast (środkowa i północna część województwa) oraz wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych, gdzie dostępność do zakładów pracy jest najwyższa.

Gminy te odznaczają się wysoką gęstością zaludnienia, wysokim odsetkiem osób pracujących, wysokim odsetkiem osób z wykształceniem wyższym i średnim, niskim współczynnikiem obciążenia demograficznego oraz dodatnim saldem migracji. Można stwierdzić, że jest to obszar, który zmierza w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju, głównie dzięki dobrze rozwiniętej infrastrukturze.

Reasumując, poziom życia ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego jest silnie zróżnicowany przestrzennie, co związane jest z ogólnym rozwojem społeczno-gospodarczym tych obszarów. Równie istotną rolę odgrywa niewątpliwie poziom uprzemysłowienia, stopień urbanizacji terenów wiejskich, a także funkcjonowanie aglomeracji miejskich na terenie woj. świętokrzyskiego (Kamińska 2010b; Zeliaś 2004). Jest to również związane z potencjałem demograficznym obszarów wiejskich, a w szczególności z poziomem wykształcenia społeczności lokalnych, ponieważ to zasoby intelektualne odgrywają coraz poważniejszą rolę w gospodarce światowej.

Literatura

- Bański J., 2004, *Procesy ludnościowe na obszarach wiejskich*, [w:] *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, J. Bański (red.). Studia Obszarów Wiejskich, Tom 6, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Bywalec C., 1985, *Wprowadzenie do ekonomiki konsumpcji*. AE w Krakowie. Kraków.
- Chojnicki Z., Czyż T., 1991, *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu i warunków życia ludności*. Biuletyn KPZK PAN, z. 153, Warszawa.
- Ciechocińska M., 1978, *Problematyka warunków życia w ujęciu socjologii regionalnej*. „Studia Socjologiczne”, nr 4, Warszawa.
- Drecka A., Kopacz I., 2010, *Zasoby ludzkie na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego w latach 2000-2008*, [w:] *Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXVI, Warszawa.
- Dziwoński K., Kosiński L., 1967, *Rozwój i rozmieszczenie ludności Polski w XX wieku*. PWN, Warszawa.
- Eberhardt P., 1989, *Regiony wyludniające się w Polsce*. Prace Geograficzne, nr 148, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Frenkel I., 1997, *Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi w latach 1988-1995*. Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, nr 55, IRWiR PAN, Warszawa.
- Jewtuchowicz A., 1981, *Gospodarka przestrzenna a warunki bytowe ludności*. Biuletyn KPZK PAN, z. 115, Warszawa.
- Kamińska W., 2008, *Obszary wiejskie objęte semiurbanizacją w województwie świętokrzyskim*, [w:] *Obszary urbanizacji i semiurbanizacji wsi polskiej a możliwości ich rozwoju w ramach PROW 2007-2013*, T. Markowski, Z. Strzelecki (red.). Studia KPZK PAN, t. CXIX, Warszawa.
- Kamińska W., 2010a, *Przestrzenne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego*, [w:] *Kapitał ludzki i społeczny...*, op. cit.

- Kamińska W., 2010b, *Urbanizacja obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*. IG UJK, Kielce.
- Kłosowski F., 1996, *Przemiany społeczno-ekonomiczne w miastach województwa katowickiego w początkowym okresie transformacji ustrojowej*, [w:] *Problemy społeczne rozwoju regionalnego*, J. Runge (red.). Materiały konferencji naukowej, Katowice, Sosnowiec.
- Liszewski S., 1995, *Zróżnicowanie przestrzenne poziomu i jakości warunków życia ludności w aglomeracjach miejskich (Program badań, pierwsze wyniki)*. „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Geographica”, nr 20, Łódź.
- Luszniewicz A., 1983, *Statystyka poziomu życia ludności*. PWE. Warszawa.
- Łodyga B., 2005, *Współczesne procesy demograficzne na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku*, B. Głębocki (red.). Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Michalski W., 1989, *Opinie o wyludnianiu się polskiej wsi*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Muszyńska M., 1978, *Sposób życia: orientacje teoretyczne i kontrowersyjne*. „Studia Socjologiczne”, nr 4, Warszawa.
- Muzioł A., 1983, *Typologia miast Polski na podstawie zróżnicowania warunków życia ludności*. Biuletyn Informacyjny IGiPZ PAN, z. 42, Warszawa.
- Parysek J. J., 2004, *Warunki życia w miastach polskich w okresie transformacji*, [w:] *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, I. Jażdżewska (red.). XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódź.
- Pięćek B., 2006, *Czy polska wieś się wyludnia?*, „Wieś i Rolnictwo”, nr 1, Warszawa.
- Rakowski W., 2003, *Warunki życia wybranych społeczności lokalnych na początku XXI wieku*. Warszawa.
- Romaniuk K., 1978, *Wykłady z demografii*. SGPiS, Warszawa.
- Rosner A., 1991, *Migracje wieś – miasto a przepływy między typami gospodarstw domowych ludności wiejskiej*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosset E., 1975, *Demografia Polski*. PWN, Warszawa.
- Rydz E., Szymańska W., 2001, *Zróżnicowanie warunków życia w przestrzeni miasta Słupska w okresie transformacji społeczno-gospodarczej*, [w:] *Geografia różnorodności – różnorodność w geografii*, I. Łęcka (red.). Warszawa.
- Stasiak A., 1983, *Struktury społeczno-demograficzne wsi polskiej i jej przemiany*. Biuletyn KPZK PAN, z. 122, Warszawa.
- Szymła Z., 2004, *Przestrzenne zróżnicowanie warunków życia ludności w województwie małopolskim*. Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 645, Kraków.
- Wiench J., 1978, *Socjologiczna interpretacja jakości życia zbiorowości terytorialnych*. „Człowiek i Środowisko”, T. 11, Warszawa.
- Wiszniewski E., 1983, *Ekonomika konsumpcji*. PWN, Warszawa.
- Zeliaś A., 2000, *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. AE w Krakowie, Kraków.
- Zeliaś A., 2004, *Poziom życia w Polsce i krajach Unii Europejskiej*. PWE, Warszawa.
- Zienkowski L., 1974, *Problemy mierników poziomu życia*. „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, T. 23, Warszawa.
- Żurek A., 1985, *Struktura przestrzenna przepływów ludności miast województwa kieleckiego*. Prace Geograficzne, nr 113, IGiPZ PAN, Warszawa.